

**CINAYƏT MÜHAKİMƏ İCRAATININ PRİNSİPLƏRİ SİSTEMİNDƏ
ÇƏKİŞMƏ PRİNSİPİNİN YERİ****F.M.ABBASOVA*****Bakı Dövlət Universiteti***

Hər bir hüquq münasibətləri sferasında olduğu kimi cinayət mühakimə icraatının da quruluş və fəaliyyət prinsipləri mövcuddur. Cinayət mühakimə icraatının prinsip və şərtləri CPM-in 2-ci fəslə ilə nəzərdə tutulur. 1960-cı il CPM-də cinayət mühakimə icraatının (cinayət mühakimə üsulunun) yalnız prinsipləri nəzərdə tutulmuşdu, başqa sözlə, əvvəlki qanunvericilikdə icraatın şərtləri nəzərdə tutulmamışdı. Yeni qanunvericilik «cinayət mühakimə icraatının şərtlərini» əlavə etməklə, görünür, icraat üçün prinsip olmayan, lakin onun müəyyən mərhələləri üçün başlanğıc olan müddəaları təsbit etmək və eyni zamanda onları prinsiplərdən fərqləndirmək məqsədi güdmüşdür. Bununla belə, CPM-də nə ayrılıqda prinsip və şərtlərə anlayış verilmiş, nə də onların fərqləndirilməsi üçün heç bir göstəriş müəyyən edilməmişdir. Bu cəhətin qanunda nəzərdə tutulmamasının çatışmazlıq olduğuna ədəbiyyatda diqqət yetirilmişdir [2, s.28]. Çəkişmənin cinayət mühakimə icraatının prinsipi deyil, forması kimi nəzərdən keçirildiyi mövqelər də mövcuddur [10, s.236].

Fikrimizcə, cinayət mühakimə icraatının əsas anlayışlarına aid olduğu üçün, CPM-in 7-ci maddəsində «prinsip» və «şərtlərin» anlayışı verilməli idi. Bununla, CPM-in 10-36-cı maddələri ilə müəyyən olunan normalardan hansıların prinsiplər, hansıların isə şərtlər olduğunu müəyyən etmək mümkün olardı.

Hazırda isə, cinayət mühakimə icraatının prinsipləri və şərtlərini fərqləndirmək üçün prosesual hüquqda cinayət prosesinin prinsiplərinə verilən anlayışlara müraciət etmək lazım gəlir.

Cinayət prosesinin prinsipləri hüquq prinsiplərinin sahə növünə aid edilir. Prof. M.F.Məlikova hüquq prinsipini hüququn mahiyyətini, ictimai təyinatını və məqsədyönlülüyünü xarakterizə edən ilk başlanğıclar, əsaslar kimi müəyyən etmişdir [3, s.162-163]. Bu tərifə cinayət hüququnun prinsiplərinə münasibətdə prof. F.Y.Səməndərov «hüquq normalarında təsbit olunan, cinayət hüququnun və onun institutlarının təbiətini müəyyən edən, cinayətkarlıqla mübarizədə hüquq yaradıcılığının və hüququn tətbiqi ilə bağlı fəaliyyətin əsas istiqamətləri» [5, s.25], cinayət prosesinin prinsiplərinə münasibətdə prof. C.H.Mövsümov «cinayət prosesinin demokratik təbiətini və xarakterini, habelə onun vəzifələrini müəyyən edən hüquq normalarında möhkəmləndirilmiş əsas rəhbər müddəalar» [4, s.46] kimi müəyyən etmişdir.

Cinayət prosesi prinsiplərinə verilən anlayışlarda əsas əlamətlərdən biri kimi bu prinsiplərin cinayət mühakimə icraatının bütün mərhələlərində qüvvədə olması göstərilir [1, s.115]. Lakin CPM-in 2-ci fəslə ilə nəzərdə tutulan və nəzəriyyədə cinayət mühakimə icraatının

prinsipləri kimi qəbul edilən bir sıra normaları təhlil etməklə onların heç də cinayət prosesinin bütün mərhələlərində qüvvədə olmadığını görmək mümkündür. Bu hal CPM-in 32-ci maddəsilə nəzərdə tutulan çəkişmə prinsipi barədə də qeyd oluna bilər.

Məsələnin ziddiyyəti aşağıdakı hallarla öz təsdiqini tapır:

- Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri və şərtlərini müəyyən edən 127-ci maddəsinin 7-ci hissəsinə uyğun olaraq, məhkəmə icraatı çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilir. Bu normaın birbaşa mənasında çəkişmə prinsipi ədalət mühakiməsinə, yəni məhkəmə baxışına aid edilir. CPM-in 32-ci maddəsində isə cinayət mühakimə icraatının çəkişmə əsasında həyata keçirildiyi təsbit olunmuşdur. Nəzərə alsaq ki, cinayət mühakimə icraatı dedikdə, CPM-in 7.0.8-ci maddəsinə əsasən, məhkəməyədək və birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrində aparılan icraat nəzərdə tutulur, onda çəkişmə prinsipinin ümumilikdə cinayət prosesinə aid olan prinsip olduğunu söyləmək mümkündür. Hərçənd ki, Konstitusiyada bu prinsip məhkəmə icraatına (ədalət mühakiməsinə) aid edilmişdir;

- CPM-in 32-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan bütün müddəalar yalnız məhkəmə baxışı mərhələsinə aiddir, burada cinayət prosesinin məhkəməyədək mərhələlərinə toxunulmur;

- CPM-də çəkişmə ümumilikdə cinayət prosesinə aid olan prinsip kimi nəzərdə tutulsa da, cinayət prosesinin məhkəməyədək mərhələlərində bu prinsipin tam mənası ilə qüvvədə olması barədə nəticəyə gəlmək yanlışlıq olardı. Xüsusən, cinayət prosesinin müstəqil mərhələsi olan cinayət işi başlama mərhələsində bu prinsip, ümumiyyətlə, qüvvədə deyildir; ibtidai araşdırma mərhələsində isə onun qüvvəsi məhdud səciyyə daşıyır.

Beləliklə, çəkişmənin Azərbaycanın cinayət prosesi üçün ümumi prinsip olması məsələsi mübahisəli olaraq qalır.

Çəkişmənin cinayət mühakimə icraatının prinsipləri sistemində tutduğu yeri müəyyən etmək üçün onun formalaşma tarixinə qısa nəzər salmaq məqsədəuyğundur. Məlum olduğu kimi, Şimali Azərbaycanın Çar Rusiyasının tərkibinə qatılmasınadək ölkə şəriət qanunları əsasında idarə olunmuş və bu qanunlar bütünlüklə cinayət-hüquq və cinayət-prosessual münasibətlərə də aid olmuşdur. Çar Rusiyasının qeyd olunan dövrə aid olan qanunları əsas etibarilə Qərb təmayüllü idi və əksər məqamlarda Avropa hüququnu təkrarlayırdı. Belə hüquq aktlarından biri də 1864-cü ildə aparılan məhkəmə hüquq islahatının tərkib hissəsi kimi qəbul olunmuş Cinayət mühakimə icraatının nizamnaməsi idi [14, s.37]. Nizamnamə Rusiyanın tarixində ilk dəfə olaraq cinayət prosesinin çəkişmə əsasında həyata keçirildiyini təsbit etmişdi. Həmin aktda çəkişmə prosesi sərbəstlik, məhkəmə həqiqəti, məqsədyönlülük, təqsirsizlik prezumpsiyası kimi prinsiplərlə əlaqələndirilirdi. Cinayət prosesi üçün məhkəmə hakimiyyətinin ittiham hakimiyyətindən ayrılması səciyyəvi idi. Bununla belə, müdafiə tərəfi müdafiə və tərəflərin bərabərliyi hüquqlarından icraatın yalnız müəyyən mərhələlərində istifadə edə bilərdi.

Sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra cinayət mühakimə icraatı sferasında da köklü dəyişikliklər baş verdi. Sovet prosesualistləri cinayət mühakimə icraatının yeni prinsiplər sistemini formalaşdırdılar. Həmin prinsiplər arasında çəkişmə prinsipinin adı çəkilsə də, əslində bu, xalis formallıq idi. Sovet cinayət prosesinə

çəkişmə prinsipinin müncər edilməsi sovet cinayət mühakimə icraatının çəkişmə xarakterinə malik olması demək deyildi. Çəkişmə prinsipi SSRİ-nin cinayət prosesinə uyğun gəlmirdi, məhz buna görə də, sovet alimləri çəkişmə prinsipini təhrif olunmuş məzmununda qəbul etməyə çalışırdılar.

Bütün bunlar sovet cinayət prosesində çəkişmə prinsipinin mövcudluğu ilə bağlı geniş fikir ayrılığı doğururdu. Belə ki, məsələn, M.Çeltsov göstərirdi ki, sovet cinayət prosesinin mahiyyəti və məqsədlərinə əsaslanaraq, burada çəkişmənin mövcudluğunu iddia etmək olmaz. Sovet cinayət prosesində tərəfləri bir-birindən ayrı təsəvvür etmək mümkün deyildir, onlar bir medalın iki üzüdür. İttihamçı tərəf kimi digər tərəflə – müqəssirlə çəkişməlidir. Belə şəraitin olmadığı halda tərəflərin funksiyasının məhkəmə funksiyasından ayrılması da ola bilməz. Çünki, burada məhkəmə öz iradəsindən asılı olmayaraq üzərinə müttəhimə ifşa etmək funksiyasını götürməlidir. Əlbəttə bu, məhkəmənin fəaliyyətini çətinləşdirir, çünki o, həm ittiham etməli, həm müdafiə etməli, həm də mühakimə etməlidir [15, s.134-136].

M.S.Stroqoviç isə göstərirdi ki, çəkişmə prinsipi cinayət prosesinin bütün sistemi üçün müəyyənədiçi və həlledici əhəmiyyətə malikdir, çəkişmə cinayət prosesinin əsas prinsipi olmaqla, digər prinsiplərə (aşkarlıq, şifahilik, bilavasitəlik) münasibətdə müəyyənədiçi başlanğıc rolunu oynayır. Burada müqəssir prosesin iştirakçısı kimi, prosesdə tərəf qismində çıxış edir. Çəkişmə prinsipinin mahiyyəti tərəflərin funksiyasının məhkəmə funksiyasından ayrılmasında ehtiva olunur [13, s.100-112].

Sovet cinayət-prosessual hüquq elmində M.S.Stroqoviçin ittiham, müdafiə və işin həlli kimi üç əsas prosesual funksiyadan ibarət konsepsiyası sonralar daha da inkişaf etdirildi. Qeyd edək ki, hazırda çəkişmə prinsipinin CPM-də müəyyən edilmiş məzmunu M.S.Stroqoviçin əsaslandırılmış olduğu konsepsiyaya məzmun etibarını ilə yaxındır.

Qüvvədə olan qanunvericilikdə çəkişmə prinsipinin məzmununu dəqiqləşdirmək üçün ilk növbədə «çəkişmə» anlayışının özü təhlil edilməlidir. «Çəkişmə» termininin geniş məlum olmasına və mühakimə icraatının bütün mərhələlərinə tətbiqən tez-tez işlədilməsinə baxmayaraq, indiyə qədər o, ifadə etdiyi təzahürün mahiyyətinin aşkara çıxarılması məqsədilə lazımi səviyyədə təhlil olunmamışdır.

Ənənəvi olaraq cinayət mühakimə icraatının çəkişmə prinsipinin elementləri qismində aşağıdakılar fərqləndirilir:

- əsas cinayət-prosessual funksiyaların: ittiham, müdafiə və işin həllinin (ədalət mühakiməsinin) bölgüsü;
- çəkişən tərəflərin prosesual hüquq bərabərliyi;
- məhkəmənin rəhbər rolu.

Belə bir fikir ifadə olunmuşdur ki, çəkişmə başlanğıcının bu nəzəri konstruksiyasında onun mahiyyətini aşkara çıxarmaq mümkün deyildir, çünki yuxarıda sadalanan «...çəkişmə prinsipinin elementlərini ayrılıqda nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, əksərən onlar tərkib hissəsi kimi ümumilik, təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququ, məhkəmə araşdırması iştirakçılarının hüquq bərabərliyi və s. kimi müstəqil prinsiplərin məzmununa daxildir» [8, s.71]. Bu fikir haqlı olaraq geniş elmi dairələrdə dəstək qazanmamışdır, çünki belə yanaşmada digər prinsiplərin təzahürü analogi xarakter daşıyır; onların sıx qarşılıqlı əlaqəsi və bir-birini qarşılıqlı surətdə şərtləndirməsi prosesual prinsiplər sisteminin tərkib elementlərindən hər birinin dəqiq fərqləndirilməsini çətinləşdirir [6, s.87-88]. Bununla yanaşı, çəkişmə

prinsipinin yuxarıda verilən izahı onun bir tərəfdən «çəkişmə» termini ilə ifadə olunan müddəalarla yüklənməsini üzə çıxarır, digər tərəfdən isə qnoseoloji və metodoloji çətinliklər doğurur, çünki həmin müddəalar özlüyündə nəzəriyyə və təcrübə üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Cinayət mühakimə icraatının mahiyyətinin yuxarıda sadalanan üç əlamətlə məhdudlaşdırılmasını, yaxud əsas funksiyaların bölgüsünün bu keyfiyyətdə fərqləndirilməsini də düzgün hesab etmək olmaz, çünki hər iki halda elə bir ilkin mövqə mövcuddur ki, predmetin və təzahürün mahiyyətini yalnız mühüm əlamətlər açıqlaya bilər. Mühüm əlamət qismində isə yalnız bu və ya digər təzahürün mahiyyətini ifadə edən əlamət çıxış edir. Bu mövqeyi əsas götürükdə belə bir yanlış nəticə əldə olunur ki, ikinci halda çəkişmə prinsipinin iki digər əlaməti mühüm deyildir. Çox vaxt nəyinsə mühümlüyünü göstərərəkən, onun vacibliyi nəzərdə tutulur. Halbuki fəlsəfədə «mahiyət» dedikdə, predmetin başlıca, daxili, nisbətən sabit cəhəti (yaxud cəhət və münasibətlərin məcmusu) başa düşülür. Mahiyət predmetin təbiətini müəyyən edir, onun bütün qalan cəhət və əlamətləri mahiyyətdən irəli gəlir. Başqa sözlə, mahiyət predmet və təzahürün xülasəsi, onların məğzidir. Sovet cinayət prosesində çəkişmə prinsipini inkar edən müəlliflər belə bir cəhətə də diqqət yetirirdilər ki, çəkişmə funksiyaların bölgüsünə adekvat deyildir və çəkişmə prinsipinin mahiyyəti «sadəcə mühakimə icraatının iştirakçılarının funksiyalarının bölünməsində deyil, onların bir-birinə qarşı qoyulmasında, qarşıduran - «çəkişən» qrupların fərqləndirilməsində, prosesin hərəkətverici qüvvəsi kimi ittihamın xüsusi funksiyasının vurğulanmasındadır» [8, s.71].

Bu fikrə qarşı çıxan N.N.Polyanski qeyd etmişdir ki, sovet çəkişməsini tərəflərin çəkişməsi ilə məhdudlaşdırmaq bu anlayışın mənasını onu ifadə edən sözün etimoloji mənası ilə eyniləşdirmək deməkdir. Belə eyniləşdirmə formal məntiqi təmin etsə də, həmişə anlayışların müvafiq təzahürün təbiətini açıqlayan mənasını axtaran dialektik məntiqi heç vaxt təmin etmir [12, s.101].

Aydın ki, «çəkişmə» anlayışı özünün həcmi etibarilə «çəkişmək» anlayışından daha genişdir, lakin bu iki anlayış arasındakı başlıca cəhəti nəzərdən qaçırmaq olmaz.

«Çəkişmə» dedikdə, yarışma mənası önə çəkilir. Yarışma isə iştirakçıların bir-birini üstələməyə çalışdığı fəaliyyət formasıdır. Beləliklə, «çəkişmə» sosial fəaliyyətin iştirakçıların bir-birini üstələməyə çalışdığı formadır. Cinayət prosesində onun əks mənafələr güdən iştirakçıları bir-birini sübut etmədə üstələməyə çalışırlar, yəni ittiham tərəfi onun irəli sürdüyü tələblərin əsaslılığını sübuta yetirməyə çalışdığı halda, müdafiə tərəfi həmin tələblərin (tam, yaxud qismən) əsassızlığını sübuta yetirməyə can atır. Bu mənada İ.L.Petruxinlə razılaşmaq lazım gəlir ki, tərəflərin bir məqsədə – həqiqətin müəyyən edilməsinə can atması fikri yanlışdır. Mühakimə olunan şəxs və müdafiəçi bunda maraqlı olmaya da bilər. Həqiqətin əldə olunmadığı, cinayətin üstünün açılmadığı, təqsirli şəxsin müəyyən edilmədiyini vəziyyət bir sıra hallarda onları tamamilə qane edir [11, s.130].

Nəzəriyyədə bu məsələnin dialektik məntiqlə bağlayanı olaraq, cinayət prosesində çəkişmə mahiyyətinin gerçəkliyin hər hansı təzahürünün, yaxud prosesinin inkişafının ən ümumi dinamik qanunauyğunluqlarından biri kimi əksliklərin mübarizəsindən ibarət olan, ittiham və müdafiə tərəflərinin qarşılıqlı fəaliyyət üsulu, onların birgə fəaliyyətinin təşkili prinsipi kimi çıxış etməsi nəticəsinə [9, s.14]

gəlindikdən sonra çəkişmə prinsipinin mahiyyəti haqqında elmi təsəvvürlərdə müəyyən dönüş yaranmışdır.

Tərəflərin qarşdurmasının məqsədini aydınlaşdırmadan çəkişmə prinsipinin mahiyyətini başa düşmək mümkün deyildir. Cinayət prosesində tərəflərin qarşdurmasının məqsədi olaraq ittiham və müdafiə tərəfinin çəkişən səyləri ilə işin inkişaf etdirilməsi qəbul olunur. Bu halda işin inkişafı dedikdə, maddi-hüquqi mənada ittihamın və onu müşayiət edən maddi və prosessual iddiaların müəyyən vəziyyəti nəzərdə tutulur, tərəflərin ümumi səyləri nəticəsində həmin iddialar ya öz təsdiqini tapır, ya mühakimə olunan şəxsin vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına doğru dəyişdirilir, ya da, ümumiyyətlə, təkzib olunur. Tərəflərin çəkişməsi həm bilavasitə, həm də dolaylı surətdə həyata keçirilən qarşılıqlı hərəkətlər, hərəkət mübadiləsidir. Əks mənafeələr güdən cinayət mühakimə icraatı iştirakçılarının açıq «toqquşması» məhkəmə araşdırmasının gedişində, yəni prosesin tərəflərin sübut etmədə bir-birini üstələmək niyyətini realizə imkanı əldə etdikləri mərhələsində baş verir, çünki yalnız burada onlar iş üzrə əldə edilmiş faktiki məlumatlardan istifadə edə və özləri üçün arzuolunan nəticə əldə edə bilirlər.

Bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, «çəkişmə» sözü tərəflərin öz hüquqlarını fəal surətdə müdafiə etməsini ifadə edir. Mühakimə icraatında «çəkişmə» termini bir neçə mənada işlədilir. Lakin istənilən mənada işlədikdə o, tərəflərin çəkişmə, mübahisə formasında həyata keçirilən fəallığı ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır. Cinayət prosesində məhkəmə araşdırmasına tətbiqən fəal olmaq aşağıdakıları ifadə edir:

- öz mülahizələrini təsdiq və əks tərəfin mülahizələrini təkzib etmək üçün sübutlar toplamaq və təqdim etmək;
- vəsatət qaldırmaq və əks tərəfin vəsatətlərinə etiraz etmək;
- dindirilən şəxslərə suallar ünvanlamaq, onları yenidən dindirmək və əks tərəf iştirakçılarının ünvanladıkları suallara etiraz etmək;
- istintaq hərəkətlərinin aparılmasında iştirak etmək;
- çıxışlarda iştirak etmək və hökmü qəbul edərkən məhkəmənin həll etdiyi məsələlər üzrə ifadələrini yazılı surətdə məhkəməyə təqdim etmək.

Beləliklə, cinayət mühakimə icraatının çəkişmə prinsipi məhkəmə araşdırmasının və işin hallarının tədqiqinin ehtiva edən bir prosessual qaydasıdır ki, bu zaman prosesin ittiham (dövlət və xüsusi ittihamçılar, zərərçəkən, onun qanuni nümayəndəsi və nümayəndəsi, mülki iddiaçı və onun nümayəndəsi) və müdafiə tərəfindən (təqsirləndirilən şəxs, onun qanuni nümayəndəsi və müdafiəçisi, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi) olan iştirakçılarının özlərinin prosessual (məqsəd) funksiyalarını tam həyata keçirmək və müstəqil məhkəmənin nəzarəti altında özünə məxsus, yaxud müdafiə (təmsil) etdiyi hüquq və mənafeləri bərabər şərtlərlə fəal surətdə müdafiə etmək imkanı təmin olunur.

Çəkişmə prinsipinin bu tərifini Azərbaycan Respublikası CPM-in 32-ci maddəsi ilə tam uyğunluq təşkil edir, belə ki, həmin maddəyə görə, ittiham, müdafiə və cinayət işinin həlli funksiyaları bir-birindən ayrılmışdır və eyni bir orqanın, yaxud vəzifəli şəxsin üzərinə qoyula bilməz; məhkəmə cinayət təqibi orqanı deyildir, ittiham tərəfində, yaxud müdafiə tərəfində çıxış etmir; məhkəmə tərəflərin özlərinə məxsus prosessual vəzifələrini icra etməsi üçün zəruri bərabər şərait yaradır.

Müasir hüquq ədəbiyyatında belə bir fikir mövcuddur ki, qanunvericilikdə çəkişmə prinsipinin inkişaf etdirilməsinin nəzəri əsaslarını cinayət prosesinin çəkişmə prinsiplərinin məcmusu – ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, ittihamın və vətəndaşların konstitusion hüquq və azadlıqlarını məhdudlaşdıran digər qərarların yalnız məhkəmə tərəfindən təsdiqlənməsi prinsipi; cinayət təqibini yalnız ittiham tərəfinin həyata keçirməsi prinsipi; təqsirləndirilən şəxsin, şübhəli şəxsin və barəsində ittiham sübutlarının mövcud olduğu digər şəxslərin müdafiə hüququnun təmin edilməsi prinsipi; tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipi ilə təmin edilən çəkişmə formasına malik olan proses kimi tanınması təşkil edir [16, s.135-142].

Lakin yuxarıda qeyd olunduğu kimi, hətta ingilis-amerikan hüquq sistemi belə tam çəkişmə sistemi deyildir, çünki bu sistemdə prosesin çəkişmə xarakteri daşması hakimi öz təşəbbüsü ilə məhkəmənin düzgün qərarına təkən verə biləcək lazımi vaxtda və lazımi qaydada suallar qoymaq vəzifəsindən azad etmir.

Bu hal müasir hüquq ədəbiyyatında nəzərə çarpan belə bir fikri möhkəmləndirir ki, müasir dövlətlərin heç bir cinayət prosesi xalis şəkildə cinayət işi üzrə çəkişmə, yaxud axtarış icraatı formasında təmsil olunmamışdır. Bütün tarixi və milli cinayət prosesləri icraat qaydasının qarışıq formalarını təmsil edib çəkişmə və axtarış başlanğıclarını müxtəlif dərəcədə uzlaşdırır [7, s.496].

Cinayət prosesində axtarış və çəkişmə başlanğıclarının qarışıq xarakteri obyektiv və subyektiv səbəblərlə şərtlənir.

Fikrimizcə, axtarış və cinayət başlanğıclarının qovuşmasının obyektiv səbəbləri araşdırmanın operativlik tələb etməsi, bununla əlaqədar ilkin mərhələdə axtarış başlanğıcı elementlərinin çəkişmə elementləri ilə müqayisədə daha səmərəli olması ilə bağlıdır. Buna görə də kontinental hüquq sistemində öz mərhələlərinə, prosessual hərəkət və qərarlarına malik məhkəməyəqədərki icraat geniş yayılmışdır. Məhkəmə nəzarətinin mövcud olduğu yerlərdə ibtidai istintaq daha mürəkkəb xarakter daşıyır. Axtarış cinayət prosesində əməliyyat-axtarış fəaliyyəti böyük əhəmiyyət kəsb edir: aydındır ki, dövlət cinayətlərin törədilməsinin gizli üsullarına qarşı onların açılmasının gizli üsullarını qoymalıdır.

Cinayət mühakimə icraatının prinsipləri sistemində çəkişmənin tutduğu yeri təhlil edərkən onun digər əsas prinsiplərlə (tərəflərin bərabərliyi, təqsirsizlik prezumpsiyası və s.) əlaqəsinə də diqqət yetirilməlidir. Bu məsələlər əvvəllər dərc olunmuş məqalələrimizdə təhlil olunmuşdur (bax: Abbasova F.M. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesində çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsiplərinin tətbiqi problemləri // «Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq yaradıcılığının aktual problemləri», 21-ci buraxılış, Bakı, 2008, s.316-325; Abbasova F.M. Sübutetmə prosesində çəkişmə prinsipi və təqsirsizlik prezumpsiyası // «Qloballaşan cəmiyyətdə hüquq elminin aktual problemləri» mövzusunda elmi konfransın materialları, Bakı, 2008, s.95-98).

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Cəfərquliyev M. Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi. B.: 2005. – 852 s.
2. Həsənov H. Cinayət prosesi prinsiplərinin bəzi nəzəri məsələləri // «Hüquqi dövlət və qanun» jurnalı, 2003, №3, s.27-29.

3. Məlikova M.F. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi. Bakı: Maarif, 1979. - 300 s.
4. Mövsümov C.H. Sovet cinayət prosesi. Bakı: Maarif, 1989. - 312 s.
5. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. B.: 2002. - 736 s.

Rus dilində

6. Бибило В.Н. Конституционные принципы правосудия и их реализация в стадии исполнения приговора. Минск: 1986, с. 87-88.
7. Вандышев В.В. Уголовный процесс: Курс лекций. СПб., 2002. – 744 с.
8. Даев В.Г. Процессуальные функции и принцип состязательности в уголовном судопроизводстве // Правоведение, 1974, № 1, с. 64-73.
9. Машовец А.О. Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Екатеринбург: 1994. - 26 с.
10. Mustafayev M.X. Sostəzatelğnaə forma i ideə pravosudiə // «Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq yaradıcılığının aktual problemləri», 15-ci buraxılış, Bakı: «Adiloğlu», 2006, s. 236-242.
11. Петрухин И.Л. Состязательность и правосудие // Государство и право, № 10, 1994, с. 128-138.
12. Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956. – 271 с.
13. Строгович М.С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности. Москва: 1939. – 152 с.
14. Уголовный процесс. Под ред. А.С.Кобликова. М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. – 384 с.
15. Чельцов М.А. Система основных принципов советского уголовного процесса. Москва: Ученые записки ВИЮН, 1946, выпуск VI, с.134-136
16. Шестакова С.Д. Состязательность уголовного процесса.СПб., 2001. – 220 с.

РОЛЬ ПРИНЦИПА СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Ф.М.АББАСОВА

РЕЗЮМЕ

В действующем УПК принцип состязательности получил свое легитимное закрепление в системе принципов уголовно-процессуального законодательства. Этот принцип, обозначающий отделение важнейших уголовно-процессуальных функций обвинения и защиты от функции правосудия и их размежевание между собой, нуждается в более глубоком и систематизированном совершенствовании. Анализ организации и функционирования уголовного судопроизводства на основе состязательности имеет большое значение для решения вопроса о направлениях развития этого принципа во всех стадиях уголовного процесса.

ROLE OF ADVERSARIAL PRINCIPLE IN A PRINCIPLES SYSTEM OF KRIMINAL LEGAL PROCEEDINGS

F.M.ABBASOVA

SUMMARY

In working procedural criminal law the principle of adversary proceedings has received the legitimate fastening in system of principles of the criminally- procedural legislation. This principle designating branch of the major criminally- procedural functions of charge and protection against function of justice and their delimitation among themselves, requires deeper and systematised perfection. The analysis of the organisation and functioning of criminal

proceedings on the basis of adversary is of great importance for the decision of a question on directions of development of this principle in all stages of criminal trial.